

LAPS/75/2024, 27.8.2024

Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta (pakkoavioliiton rangaistavuus) ja toimenpidealoitteesta avioliittoon pakottamisen erillisen rikosnimikkeen säätämisestä ja pakottavan kontrollin rikostunnusmerkistön lisäämisestä lakiin

Viite: Lakivaliokunta perjantai 06.09.2024 klo 09.15 / HE 65/2024 vp / Lausuntopyyntö

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi hallituksen esitystä ja toimenpidealoitteessa ehdotettuja muutoksia yleissopimuksen näkökulmasta.

Hallituksen esityksen ja toimenpidealoitteen keskeinen sisältö

Hallituksen esityksen (HE 65/2024 vp) mukaan rikoslain ihmiskauppaa koskeviin säännöksiin lisättäisiin, että ihmiskauppana rangaistavaa olisi teko, jonka tarkoituksena olisi pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen.

Toimenpidealoitteessa (TPA 25/2024 vp) ehdotetaan, että rikoslakiin lisättäisiin avioliittoon pakottamisen erillinen rikosnimike sekä pakottavan kontrollin tunnusmerkistö.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu kannattaa hallituksen esityksen ehdotusta, jonka mukaan pakkoavioliittoon ja siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen kriminalisoidaan

ihmiskauppaa koskevassa rikoslain 25 luvun 3 §:ssä. Ehdotettu sääntely edistää lapsen edun toteutumista.

- Lapsiasiavaltuutettu suhtautuu varauksella sääntelyyn, jossa alaikäisen avioliitto tai siihen rinnastettava liitto olisi hyväksyttävissä ja tunnustettavissa missään tilanteissa.
- Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että nyt ehdotetun sääntelyn täytäntöönpanoa ja muodostuvaa oikeuskäytäntöä seurataan tarkasti lain voimaantulosta alkaen. Jos osoittautuu, että ehdotettu sääntely ei kata riittävästi käytännössä vastaantulevia tilanteita, on oltava valmius ottaa erillissääntelyvaihtoehto uudelleen harkintaan.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt lapsiasiavaltuutetun kirjallista lausuntoa hallituksen esityksestä ja toimenpideoitteesta.

Kommentit hallituksen esityksestä

Lapsiasiavaltuutettu kannattaa hallituksen esityksen ehdotusta, jonka mukaan pakkoavioliittoon ja siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen kriminalisoidaan ihmiskauppaa koskevassa rikoslain 25 luvun 3 §:ssä. Säännöskohtaisten perustelujen (s.52) mukaan ehdotettu pakkoavioliitto kattaisi avioliiton ja siihen rinnastettavan liiton solmimisen sekä liitosta irtautumisen. Ehdotetun sääntelyn mukaan tunnusmerkistön täytyminen alaikäisen kohdalla ei edellytä, että siinä olisi käytetty ko. 3 §:ssä lueteltuja keinoja. Käytännössä tunnusmerkistö täyttyy siten lasten kohdalla helpommin kuin aikuisten kohdalla. Lisäksi alaikäisen kohdalla törkeä tekemuoto täytyisi, jos teko olisi kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että ehdotettu sääntely edistää siten lapsen edun toteutumista. Myös hallituksen esityksen vaikutusarvioinnissa on todettu, että ehdotettua sääntelyä voidaan pitää lähtökohtaisesti lapsen edun mukaisena.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen sopimusteksti ei suoraan kiellä alaikäisten avioliittoa, mutta sopimuksen nykyinen tulkinta ohjaa suuntaan, jonka mukaan lasten avioliitot lieveilmiöineen ovat lapsen edun vastaisia. Vaatimukset lasten yhdenvertaisuudesta (2 artikla), oikeudesta kasvun ja kehittymisen täysimääräisiin edellytyksiin (6 artikla), oikeudesta koulutukseen (28 artikla), oikeudesta mahdollisimman hyvään terveydentilaan (24 artikla) ja lasten suojelusta kaikenlaiselta kaltoinkohtelulta,

hyväksikäytöltä ja väkivallalta (erityisesti 19 ja 33-35 artiklat) muun muassa edellyttävät, että jokainen lapsi saa olla lapsi ja kehittyä ja kasvaa rauhassa ja turvassa. YK:n lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 18 (2014) määritellyt lapsi- ja pakkoavioliitot lapsiin kohdistuviksi haitallisiksi käytännöiksi (kohta B. 20-24).¹

Lainsäädäntöä on kehitetty jo aiemminkin myönteiseen suuntaan. Pakkoavioliiton kumoamisesta säädettiin avioliittolaissa vuonna 2023. Vuonna 2019 tehdyn lakimuutoksen myötä alaikäisten avioliitot eivät ole enää olleet mahdollisia edes poikkeusluvalla. Edelleen kuitenkin myös Suomessa asuvan alaikäisen ulkomailla solmittu avioliitto voidaan tunnustaa tietyin erityisin edellytyksin. Lainvalmisteluasiakirjojen (HE 172/2021 vp, 115 a § säännöskohtaiset perustelut) mukaan harkinta avioliiton tunnustamisesta tulisi tehdä ensisijaisesti lapsen etua ajatellen, jos tunnustamiseen vetoava on alaikäinen tai jos hänellä on lapsia. Arvio olisi tehtävä aina kokonaisarvion perusteella ja yksittäisen tapauksen olosuhteet huomioon ottaen.

Hallituksen esityksessä pakkoavioliitto tai siihen rinnastettava liitto määritellään säännöskohtaisissa perusteluissa. Perustelut vaikuttavat kattavilta ja selkeiltä, vaikka on selvää, että tilanteet käytännössä voivat olla hyvin erilaisia ja vaikeastikin arvioitavia. Kuten hallituksen esityksessäkin todetaan, muuttuvassa yhteiskunnassa ei ole mahdollista ennakoida ja yksilöidä kaikkia avioliittoon rinnastettavien liittojen muotoja, joten yksittäistapauksissa asia jää viime kädessä oikeuskäytännön varaan. Pidämme tärkeänä, että esiin nousevia pakkoavioliittotilanteita sekä niistä muodostuvaa oikeuskäytäntöä seurataan tarkasti ja tarvittaessa sääntelyä tarkennetaan.

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomiota siihen, että hallituksen esityksen mukaan alle 18-vuotiaiden henkilöiden kohdalla voi ilmetä tilanteita, joita ei tulisi katsoa rangaistavaksi ihmiskaupaksi. Perusedellytykseksi näissä tilanteissa mainitaan alaikäisen selvä ja omaehtoinen tahto, jolloin huomioon olisi otettava olosuhteet, joissa alaikäisen oma tahto on muodostunut. Arviointiin vaikuttaisivat alaikäisen henkilön suhtautuminen tilanteeseen, hänen ikäänsä ja kehitystasoaan koskevat näkökohdat, yleiset olosuhteet, lapsen oikeudet ja ihmiskauppasäännökseen sisältyvä rangaistavuuden tarkoitus. Kyse olisi käytännössä 16–17-vuotiaan alaikäisen oma-aloitteisesti ja vapaasti, ilman minkäänlaista painostusta muodostetusta tahdosta.

Ylipäätään ja erityisesti alaikäisen kohdalla, oman tahdon arviointi kyseisissä tilanteissa voi olla hyvin vaikeaa. Suhtaudummekin varauksella sääntelyyn, jossa alaikäisen avioliitto tai

siihen rinnastettava liitto olisi hyväksyttävissä ja tunnustettavissa missään tilanteissa. Lapseen kohdistettu painostus, uhkailu tms., voi olla hyvin hienovaraista, mutta lapsi voi kuitenkin kokea velvollisuudekseen tai ainoaksi vaihtoehtokseen antaa näennäisesti vapaaehtoisen suostumuksensa avioliittoon. Tällaisissa tilanteissa voi olla kyse esimerkiksi vanhempien esittämistä toiveista tai perheen tai suvun perinteisistä tavoista.

Hallituksen esityksessä mainitaan, että alaikäisen oma tahdon mukaisen avioliiton solmimiseen voi liittyä esimerkiksi vanhempien osalta kuljetustoimia, joihin ei ole perusteltua katsoa liittyvän moitittavuutta. On mahdollista, että tällaisiin johtopäätöksiin voidaan tulla joskus täysin riidattomissa tapauksissa. Huomautamme kuitenkin, että Suomessa asuvan alaikäisten vanhempien voidaan olettaa tietävän, että alaikäisten avioliitot ovat Suomessa kiellettyjä ja, että ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen edellyttää erityisiä syitä ja on siksi epävarmaa. Näin ollen vanhempien ei tulisi kannustaa lastaan avioliittoon ennen täysi-ikäisyyttä.

Lapsiasiavaltuutettu pitää joka tapauksessa välttämättömänä hallituksen esityksen mukaista linjausta, että alle 16-vuotiaiden saattaminen avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon olisi ihmiskauppasääntelyn piirissä, riippumatta siitä, mikä alaikäisen oma tahto on.

Kommentit toimenpideoitteesta

Toimenpideoitteen ehdotusta perustellaan muun muassa sillä, että erillissäännöksellä kaikki pakkoavioliitot tulisivat rangaistaviksi joko ihmiskauppana tai muuna avioliittoon pakottamisena. Sen avulla pysyttäisiin paremmin kattamaan avioliittoon pakottamisen muodot, joita ei vielä tunnisteta.

Hallituksen esityksessä erillissäätelyn vaihtoehtoa on pohdittu laajasti (kohta 5.1.1.). Perusteluina tämän vaihtoehdon hylkäämiselle esitetään muun muassa se, että ”erillissäännöksen tunnusmerkistö ei välttämättä olisi helposti laadittavissa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytykset huomioiden merkittävästi yksiselitteisemmäksi kuin ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistö, ja sen lisäksi uuden säännöksen ja siihen liittyvien muiden säännösten (erityisesti ihmiskauppaa koskeva säännös) tulkintakäytännön vakiintuminen saattaisi viedä aikaa (HE s. 39). Lisäksi esityksessä todetaan (s. 40), että ”[k]un voimassa olevan ihmiskauppasäännöksen kattamien keinojen ja menettelyjen voidaan avioliittoon pakottamista koskevan

rangaistavuuden alan suhteen arvioida olevan varsin kattavia, on huomioitava, että erilliskriminalisoinnin merkitys voisi jäädä lähinnä symboliseksi, mitä ei voi pitää riittävänä perusteena erillissäännöksen säätämiseksi.”

Lapsiasiavaltuutettu pitää hallituksen esityksen perusteluja hyväksyttävänä, mutta toistamme: nyt ehdotetun sääntelyn täytäntöönpanoa ja muodostuvaa oikeuskäytäntöä on seurattava tarkasti lain voimaantulosta alkaen. Jos osoittautuu, että ehdotettu sääntely ei kata riittävästi vastaantulevia tilanteita, on oltava valmius ottaa erillissäätelyvaihtoehto uudelleen harkintaan.

Lopuksi lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että peruspalvelujärjestelmällä, varsinaisen ihmiskaupan auttamisjärjestelmän ohella, tulee olla valmiudet auttaa ja tukea pakkoavioliiton uhreja. Tämä edellyttää, että ammattilaisilla, niin sosiaali- ja terveydenhuollossa kuin muissakin palveluissa, on riittävä osaaminen tunnistaa pakkoavioliittotilanteet sekä toimia näissä tilanteissa. Erityistä osaamista vaaditaan silloin, kun kyse on alaikäisistä tai muulla tavoin haavoittuvassa asemassa olevista uhreista.

Jyväskylässä 27.8.2024

Merike Helander
juristi

Reetta Peltonen
juristi

¹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 18 haitallisista käytännöistä (CRC/C/GC/18). Epävirallinen suomennos www.lapsiasia.fi/yleiskommentit.